

Conferentieverslag

Zorgvuldig en Veelbelovend Onderwijs

De 34ste Onderwijs Research Dagen, 6-8 juni 2007, Groningen

Inleiding

Roeland van der Rijst
Universiteit Leiden

Tijdens de Onderwijs Research Dagen 2007 in Groningen werden vanuit verschillende thema's in onderwijsonderzoek sessies georganiseerd. Deze sessies bestonden uit *keynote*-lezingen, symposia, papersessies, promovendipapersessies en posters. Naast deze inhoudelijke bijeenkomsten kwam het sociale karakter van de conferentie duidelijk naar voren tijdens de 'lunch met professoren', het congresdiner en de VPO-borrel. Ook dit jaar waren deze sociale evenementen een groot succes. Dit verslag is echter opgesteld om een beschrijving te geven van de inhoudelijke sessies. In de bijdrage in dit verslag geven onderzoekers een beschrijving van de sessies georganiseerd vanuit een bepaald thema. Deze bijdragen kunnen ieder afzonderlijk gelezen worden, maar voor een volledig beeld van de conferentie is het lezen van het geheel aan te raden. De bijdragen zijn opgesteld door zowel promovendi al gevorderde onderzoekers uit Vlaanderen en Nederland. Deze mix van perspectieven doet recht aan de grote diversiteit aan onderwerpen die de revue passeerden op de conferentie. Verder komen de bijdragen in grote lijnen overeen met de divisiestructuur zoals we die kennen binnen de VFO en de VOR. Het verslag begint met een bijdrage over Leerling- en Onderwijsbegeleiding, een relevant onderwerp toegevoegd door de organisatie om het centrale thema, Zorgvuldig en Veelbelovend Onderwijs, kracht bij te zetten.

en Onderwijsbegeleiding werd ingericht. Onder dit thema werden 34 verschillende bijdragen gebundeld, waaronder een *keynote*-lezing, zes symposia, twee papersessies en twee posters. De meeste bijdragen rapporteerden over onderzoek uitgevoerd in Nederlandse context, maar ook Vlaams onderzoek was vertegenwoordigd. Ongeveer tweederde van de studies werd uitgevoerd in het basisonderwijs, eenderde in het secundair onderwijs. Slechts twee studies richtten zich specifiek op het buitengewoon onderwijs. Daarnaast werden 30 studies gepresenteerd over het reguliere onderwijs, waarvan negen studies specifiek aandacht hadden voor inclusief onderwijs.

Wanneer we de bijdragen inhoudelijk naast elkaar leggen, tekenen zich een aantal bijzonderheden af. Vooreerst blijkt Leerling- en Onderwijsbegeleiding een bekommernis te zijn van de school, aangezien diverse bijdragen hun onderzoeksvragen op schoolniveau situeerden. Kleijnen en Klein brachten de implementatie van het Protocol Dyslexie Voortgezet Onderwijs en de Dyslexiemonitor in kaart. Het dyslexieprotocol bevat een signaleringsinstrumentarium en handreikingen om dyslectische leerlingen te begeleiden. Via de Dyslexiemonitor kunnen diverse betrokken aangeven hoe zij de dyslexiebegeleiding van hun school ervaren. In maar liefst twee symposia stond de zorg voor leerlingen met dyslexie centraal (Hacquembord & collega's, en Kleijnen & collega's). Naast de aandacht voor leermoeilijkheden werd onderzoek gepresenteerd over de studieloopbaan en de sociaalemotionele ontwikkeling van leerlingen. Van der Veen ging de schoolloopbaan na van verschillende typen zorgleerlingen in Nederland. Ook het Vlaamse symposium van Verachtert en collega's handelde over de ontwikkeling en loopbanen van risicoleerlingen. Keppens onderzocht het zorgbeleid van secundaire scholen inzake sociaalemotionele begeleiding van leerlingen. Koster en Drijber gingen de betrouwbaarheid

476

PEDAGOGISCHE
STUDIËN

2007 (84) 476-491

Leerling- & Onderwijsbegeleiding

Elke Struyf
Universiteit van Antwerpen

Het centrale thema van de 34ste editie van de ORD Zorgvuldig en veelbelovend onderwijs maakte dat een speciaal thema over Leerling-

en validiteit na van de Vragenlijst Sociale Participatie. Dit is een instrument voor het meten van sociale participatie van leerlingen met beperkingen binnen het reguliere onderwijs.

Opvallend is dat, in het ontwikkelen van een zorgbeleid, de leerling zelf een actieve rol krijgt toebedeeld. Uit onderzoek van Genseberger blijkt dat Gestructureerde Open Verslagen (GOV), waarin leerlingen over een les eigen gedachten en overwegingen uitdrukken, een goede indicatie geven van de cognitieve kwaliteit van de leerlingen, zodat GOV's gebruikt kunnen worden voor studieadvies. Janson rapporteerde over een onderzoek in twee basisscholen waar gewerkt wordt met handelingsplannen die door en met de leerling zijn opgesteld. Om de autonomie van leerlingen te bevorderen wordt samen vastgesteld wat het doel is, op welk manier en met welk materiaal hiervoor geoefend kan worden, op welke momenten en op welke plaats dat kan en wie daarbij behulpzaam kunnen zijn. Verder bestudeerde Blonk het effect van zelfmonitoring procedures op accuratesse en snelheid van technisch lezen.

Zowel de Nederlandse als de Vlaamse overheid streven beide naar het laten integreren van leerlingen met een beperking in reguliere onderwijssituaties. Stimulansen hiervoor worden gegeven via het Nederlandse Weer-Samen-Naar-School-beleid (eind jaren '90) en de "Leerling-gebonden Financiering" (2003) en het Vlaamse decreet "Gelijke Onderwijskansen" (2002) en de conceptnota "Leerzorg" (2006). Een opvallend resultaat uit de studie van Kroesbergen, Van der Ven en Leseman is dat leerlingen met een 'rugzakje' in het reguliere onderwijs zich in de loop van het schooljaar ongunstiger gaan ontwikkelen ten opzichte van normale klasgenoten en leerlingen met een 'rugzakje' in het speciale basisonderwijs. Ook de *keynote*-spreker Thea Peetsma ging in op deze trend van gesegmenteerd naar inclusief onderwijs en concludeerde uit onderzoek dat, indien leerlingen met een beperking in het gewone onderwijs verblijven, hun leerresultaten wel stijgen in vergelijking met een referentiegroep in speciale scholen. Zorgwekkend is echter dat het psychosociaal functioneren van deze groep leerlingen in het gewone onder-

wijs negatief evolueert in tegenstelling tot de gunstige cognitieve ontwikkeling van de referentiegroep.

Derrick's stelt zich terecht de vraag in welke mate leraren zich bekwaam achten om onderwijs te geven aan verschillende typen zorgleerlingen. Leerkrachten ervaren problemen als faalangst, dyslexie en sociaalemotionele problemen als het minst zwaar. De grootste uitdaging zijn, volgens de leerkrachten, agressief gedrag, autismespectrumstoornissen, leerlingen met visuele of auditieve beperkingen en leerlingen met het Syndroom van Down. Sontag en Van Steensel onderzochten de expertise van leerkrachten in de begeleiding van 'rugzak'-leerlingen. Leerkrachten met clustervier-leerlingen (dit zijn leerlingen met gedragsproblemen) in de klas hebben een negatiever attitude over de mate van de taakbelasting dan leerkrachten zonder clustervier-leerlingen. Ook Vlaams onderzoek van Van Acker, Van Buynder en Van de Putte beschrijft welke competenties leerkrachten nodig hebben om les te geven in een inclusieve setting. In veel bijdragen stond de vraag centraal over welke competenties reguliere leraren moeten beschikken om zorgbehoevende leerlingen of leerlingen met een beperking te onderwijzen. Hoe competent zijn onze leraren inzake het gebruik van een taaldiagnostisch toetspakket (Hacquebord & Linthorst), de begeleiding van leerlingen met leesproblemen (Jongejan), de uitvoering van lees- en spellingsinterventies (Kleijnen, Goei & Janssen), de begeleiding van leerlingen met gedragsproblemen (Marx, Smeets & van Gennip) of sociaalemotionele problemen (Keppens)? Een opvallende vaststelling in dit verband is dat leerkrachten met minder onderwijservaring zich bekwaamer voelen in het omgaan met zorgleerlingen dan leerkrachten met meer jaren onderwijservaring (Derrick's). Via de implementatie van de methodiek van Consultatieve Leerling Begeleiding (CLB) richt de school zich op de professionalisering van het hele leerkrachtenteam, eerder dan op de begeleiding van afzonderlijke (groepen van) leerlingen (Veenstra).

Dat deze bekommernis om de professionele ontwikkeling van leraren terecht is, blijkt uit een onderzoek van de Nederlandse Inspectie van onderwijs. Hoewel leerkrachten

zich – zo blijkt herhaaldelijk uit perceptie-onderzoek – redelijk tot goed bekwaam achten om met zorgbehoevende leerlingen om te gaan, vertoont de dagelijkse praktijk vaak grote tekortkomingen. Dit blijkt uit de ondermaatte kwaliteit van of zelfs het gebrek aan handelingsplannen (Reezigt & Van de Pol).

Het grote aantal én de inhoudelijke diversiteit van de bijdragen wijzen op een nood om het thema Leerling- en Onderwijsbegeleiding ook op de volgende ORD-edities een vaste plaats te geven.

Leren & Instructie

Bregje de Vries

Hogeschool van Arnhem en Nijmegen, en

Paul Kirschner

Universiteit Utrecht

De bijdragen vanuit de divisie Leren en instructie pasten over het algemeen goed binnen het centrale thema van deze ORD, en richtten zich in veel gevallen op meetbare opbrengsten en waarneembare oorzaken van bepaalde didactische aanpakken. De landelijke roep om *evidence-based practice*, die dankzij het centrale thema weer luid werd ingezet, lijkt inmiddels een stroom van onderzoeksprojecten op gang te hebben gebracht, waarin het in beeld brengen én deterministisch verklaren van leerresultaten een duidelijke plek heeft. Belooft het op deze editie van de ORD gepresenteerde onderzoek ons al (beter) gefundeerde praktijken? Een rondgang langs meer dan 35 papers en posters die vanuit de divisie werden gepresenteerd, liet zien dat het daar wellicht nog wat te vroeg voor is.

De gepresenteerde onderzoeken besloegen een gevarieerd aantal thema's die zowel domein specifiek als algemeen didactisch van aard waren. Veel aandacht was er voor het talige domein. In enkele symposia en losse papers stond het talige handelen in de klas centraal in onderwerpen als (vroeg) geletterdheid, leerling-leerling- en leerling-docent-interacties en multiculturele onderwijssettings. Daarnaast was, zoals gezegd ingegeven door het thema van de ORD, opvallend veel aandacht voor determinanten van leerprocessen en -successen. De beïnvlo-

dende factoren die in de papers de revue passeerden betroffen enerzijds studentkenmerken waaronder attitudes en motivatie bij leerlingen, leerstijlen, percepties, verwachtingen en misvattingen, en anderzijds externe factoren zoals studiebelasting, en advies- en feedbackprocessen. Hoewel het belang van studie naar beïnvloedende factoren natuurlijk evident is, viel hierbij juist op dat een theorievormend kader veelal ontbreekt. Zonder dit samenpakkend overzicht stemt het gezamenlijke beeld van deze onderzoeken toch ook wat mistroostig. Hoe zit het nou echt?!

Een op verschillende laatste jaargangen van de ORD terugkerend onderwerp is 'authentieke onderwijssettings'. Ook dit jaar was er weer een gezamenlijke papersessie aan gewijd. Vier presentaties gingen in op het vraagstuk van authenticiteit binnen het bèta-onderwijs in zowel het voortgezet als het hoger onderwijs. Vier interessante onderzoeken uit de gremia van het Freudenthal Instituut (Gjalt Prins, Arthur Bakker), de Vrije Universiteit (Martijn van Schaik) en Universiteit van Wageningen (Elsbeth Spelt), waarin het belang van authenticiteit beargumenteerd naar voren kwam. Uit de onderzoeken viel echter ook te constateren dat achter het begrip authenticiteit verschillende didactische invullingen schuil gaan en zo gaven de papers gezamenlijk vooral aanleiding tot discussie over de vraag wanneer nou sprake is van authenticiteit en wat authenticiteit is. Die vraag werd twee ORD's eerder ook uitgebreid bediscussieerd (zie *Pedagogische Studiën*, nummer 83 (2006), pp. 64-71). Dat geeft enerzijds aan dat het een belangwekkende vraag is, anderzijds geeft het te denken: zouden we in twee jaar niet verder gekomen zijn?!

Een centrale plaats was ingeruimd voor de door de divisie voorgedragen *keynote*-spreker Paul Chandler (University of Wollongong, Australië). Zijn *keynote* over de waarde en de effectiviteit van ontdekkend leren, die van een stevige doch zeer terechte repliek werd gediend door Wouter van Joolingen (Universiteit Twente), kreeg vervolg in een gastrol in het door Paul Kirschner (Universiteit Utrecht) georganiseerde symposium "Real instruction, real theory, real learning". In dit symposium hebben Tamara van Gog (Open

Universiteit Nederland), Femke Kirschner (Open Universiteit Nederland) en Hilde Wildschut (Vrije Universiteit) de resultaten van onderzoek gepresenteerd naar het ontwerpen van onderwijs in verschillende domeinen (natuurkunde, biologie, aardrijkskunde) met als doel het verwerven van zeer complexe cognitieve vaardigheden. Paul Chandler trad op als discussiant en haalde het belang van theoriegedreven onderzoek naar voren. Hij sprak zich daarbij positief uit over de gepresenteerde onderzoeken.

Al met al bracht de divisie dit jaar weer een keur aan interessant en goed onderzoek. Maar voor definitieve *evidence-based* conclusies was het in de meeste gevallen nog vroeg. Veel van het gepresenteerde onderzoek bevond zich in een redelijk pril stadium. Dat belooft in elk geval onderzoeksoogst voor de komende jaren. Maar behalve dit prille stadium leek wat ons betreft juist met al die aandacht voor “effecten en determinanten” de samenhang in het voortschrijdend inzicht wat zoek. Wij sluiten ons daarom aan bij de roep waarmee Bert van Oers de vorige editie van de ORD vanuit de divisie Leren en Instructie evalueerde: “[...] naast het vergaren van empirische evidentie en het oplossen van problemen in de onderwijspraktijk, moeten we ook blijvend en intensief investeren in theorievorming die het onderzoek integreert en een kader vormt voor toekomstig onderzoek’ (zie *Pedagogische Studiën*, nummer 84 (2007), p. 245). Met deze roep in gedachten zou, voortbordurend op het thema van dit jaar, een suggestie kunnen zijn om de boel weer eens om te draaien en, naast een blijvende focus op *evidence-based practice*, vooral ook kritisch te kijken naar de mate waarin sprake is van *practice-based evidence*. Opdat de samenhang tussen processen, successen en determinanten die in de praktijk zo manifest is, in theoretische kaders zichtbaar wordt.

Beleid & Organisatie

*Roelande Hofman en Bernadette Dijkstra
Rijksuniversiteit Groningen*

Het ORD-programma van de divisie Beleid en Organisatie stond dit jaar vooral in het

teken van kwaliteitszorg en schoolverbetering en de rol die docenten, schoolleiders en besturen daarbij vervullen. Daarnaast was sprake van een sessie van de Onderwijsraad over breed of smal opleiden, waarbij de vergelijking tussen het oude vbo/mavo en het nieuwe vmbo centraal stond. Verder viel bij de discussies in de verschillende sessies met grote regelmaat de samenhang met het Groningse ORD-thema Zorgvuldig en Veelbelovend Onderwijs te beluisteren. Ook bij de afzonderlijke paperdiscussies werd regelmatig verwezen naar het belang van *evidence-based* onderwijs, dat ook in verschillende *keynotes* al tot levendige discussies leidde.

Door omstandigheden kwam de divisie-*keynote* van professor Frans Janssens te vervallen. Gelukkig was de tekst wel toegankelijk op de website (www.ORD2007.nl; Janssens & de Wolf) en deze biedt een heldere synthese van het (Nederlandse) onderzoek dat is verricht naar de rol van de inspectie bij kwaliteitszorg en schoolverbetering. Dat laatste was ook het onderwerp van een sessie op donderdag. Kooiman, Huijbregts, Houtveen en Boot organiseerden een symposium over “Beter leren, beter presteren” waarbij het accent lag op de vraag of consolidatie van onderwijsverbetering mogelijk is. De heldere presentaties leidden tot interessante discussies over de rol van begeleidingsinstanties rond de school en de (geringe) rol van besturen in het verbeteringsproces van scholen. Besturen kwamen ook weer aan bod in het symposium over ontwikkelingen in kwaliteitszorg. Daarbij werd vastgesteld dat er zich vanaf 2001 grote ontwikkelingen hebben voorgedaan in de kwaliteitszorg van scholen en besturen. Echter, daarbij werd ook geconstateerd dat besturen op dat punt achterblijven: zij laten teveel over aan de school (Hofman & De Boom). De bijdragen van Schildkamp, en Van Hoof en Van Petegem bevestigden het beeld dat in Nederland en Vlaanderen over kwaliteitszorg bestaat: er is nog veel werk aan de winkel. De onderzoekers besloten dan ook samen te werken om een en ander meer onder de aandacht van nationale en internationale onderzoekers te brengen. Bij de aandacht voor kwaliteitszorg werd in de verschillende bijdragen ook de rol van de inspectie voor het voetlicht gebracht. Met name

in de sessie over interne en externe kwaliteitszorg op vrijdag was dit het geval. Onderzoek werd gepresenteerd door het SCO-Kohnstamm Instituut, Regioplan Beleidsonderzoek en de Inspectie van het onderwijs over actuele onderwerpen zoals onderwijstijd in het voortgezet onderwijs en effecten en neveneffecten van onderwijs-toezicht.

Al bij de eerste sessie op woensdagmiddag was er veel aandacht voor een traditioneel onderwerp van de divisie, namelijk schoolleiderschap. Terecht werd aldaar geconstateerd dat er te weinig empirisch onderzoek is verricht naar de samenhang daarvan met de professionele ontwikkeling van docenten. Voor de Nederlandse context bracht de presentatie van Geijssel, Slegers, Krüger en Stoel daar verandering in. Het paper liet een gelijktijdige invloed zien van psychologische, organisatorische en leiderschapsfactoren op professioneel leren van docenten. In het symposium "Realiteit en uitdagingen van schoolleiders basisonderwijs" stond het functioneren van de schoolleider vanuit diverse invalshoeken centraal. Ballet en Kelchtermans presenteerden onderzoek naar de schoolleider tussen schoolteam en externe vernieuwingsdruk, waarbij drie schoolleidersrollen werden onderscheiden en duidelijk werd dat de wijze waarop de schoolleider medieert tussen schoolteam en vernieuwing wordt bemoeilijkt door meervoudige, gelijktijdige en vaak contradictorische oproepen tot vernieuwing. Vandenberghe verhelderde de professionele ontwikkeling van beginnende directeuren in basisonderwijs. Devos keek naar de wisselwerking tussen organisatiekenmerken, externe omgeving en persoonlijkheidskenmerken en stelde vast dat persoonlijkheidskenmerken, zoals doelmatigheid en prestatiegerichtheid, sterk samenhangen met het welbevinden van de schoolleider.

In de papersessie over onderwijsbeleid op macro-, meso- en microniveau kwamen ten slotte vier uiteenlopende presentaties aan de orde. Een onderzoek naar studiekosten in het basisonderwijs in Vlaanderen (Bollens & Poesen-Vandeputte) bracht de omvang, aard, evolutie, determinanten en sociale gevolgen van de studiekosten in beeld die door scholen van ouders verhaald worden. Ondanks dat de

Belgische minister zelf inmiddels naar de resultaten refereerde, zijn deze vooralsnog *top secret* en mocht Poesen-Vandeputte de resultaten helaas nog niet bekend maken. In de ante evaluatie van de herijking van het zorgbeleid in het Nederlands onderwijs (Ledoux, Emmelot, & Karsten) werd een helder beeld geschetst van de verwachte consequenties van het hernieuwde zorgbeleid in Nederland. Turkenburg presenteerde ten slotte onderzoek onder schoolbesturen: hoe denken zij over de maatschappelijke opdracht van de school en wat verstaan zij onder 'goed bestuur' (*good governance*)?

Al met al een uitgelezen aantal symposia en papers en een goede binding met het thema van de Groningse ORD; de zoektocht naar zorgvuldige en veelbelovende programma's voor de verbetering van het onderwijs. Interessant en waardevol bleek ook weer de combinatie van presentaties van Nederlands en Vlaams onderzoek, waarbij de vergelijking tussen de Vlaamse en de Nederlandse situatie in vele gevallen tot nieuwe perspectieven leidde.

Lerarenopleiding & Leraarsgedrag

*Jacobiene Meirink en Klaas van Veen
Universiteit Leiden*

De divisie Lerarenopleiding en Leraarsgedrag had dit jaar met drie symposia, acht papersessies en negen posters veel te bieden voor geïnteresseerden in onderzoek naar en voor docenten. In het ORD verslag van 2005 werd door Fred Korthagen en Jan Vermunt al opgemerkt dat de laatste jaren een trend waarneembaar is om nauwkeuriger te kijken naar het leren van docenten en stimulerende factoren voor de professionele ontwikkeling van docenten. Terugblikkend op de sessies van de divisie L&L dit jaar, kan gesteld worden dat deze trend zich heeft voortgezet en uitgebreid.

In het aanbod van presentaties hebben wij drie thema's kunnen onderscheiden. Het eerste thema betrof de professionele ontwikkeling van docenten in een context van samenwerking met collega's. In het eerste L&L-symposium werd het aandachtsgebied "Teacher Professional development through

computer supported collaborative learning” gepresenteerd. Ditte Lokhorst (postdoc) introduceerde het nieuwe aandachtsgebied. Vervolgens ging Marjolein Dobber in op de manier waarop in de huidige lerarenopleiding aandacht wordt besteedt aan de ontwikkeling van sociale competenties van docenten-opleiding. Inne Vandyck presenteerde de eerste resultaten van haar onderzoek naar samenwerkend leren van docenten in de duale lerarenopleiding. Patricia Brouwer sloot af met de eerste resultaten van haar onderzoek naar de mate waarin scholen voor voortgezet onderwijs te karakteriseren zijn als *learning communities*. De referent Monique Volman ging onder andere in op het belang van een verdere specificatie van het concept sociale competenties.

Het belang dat wordt gehecht aan het samenwerkend leren van docenten bleek ook uit een aantal posters dat gepresenteerd werd op donderdagmiddag. Marieke Andreae presenteerde de opzet van haar onderzoek naar het bestuderen van leerlingwerk in docent-netwerken. En de vraag, die centraal stond bij de poster van Mirjam Timmerman, betrof het in kaart brengen van de ontwikkeling van professionele leergemeenschappen in het primair onderwijs.

Verder presenteerden Paulien Meijer en Dineke Tigelaar in een papersessie hun analyses naar gezamenlijke reflectiebijeenkomsten en intervisiebijeenkomsten. Op een microniveau hebben zij de interactietypen en de breedte van reflectie in kaart gebracht. Uit hun onderzoek blijkt onder andere dat brede reflectie vooral gestimuleerd wordt door sturend doorvragen en benoemen en exploreren van alternatieven.

Een ander thema in de presentaties betrof het belang van een goede werkplek voor de professionele ontwikkeling van docenten. Een interessante bijdrage aan dit thema vormde de sessie over de invloed van opvattingen en werkplaatscondities op professionele ontwikkeling en functioneren van leraren. Geert Kelchtermans presenteerde een relevante *review*studie over samenwerking en collegialiteit, waarin hij al het onderzoek na het verschijnen van het standaardartikel van Little uit 1990 besprak. Het nut van samenwerking en collegialiteit is sterk afhankelijk

van hoe beide worden gedefinieerd en vormgegeven en van de werkcondities. Deze aandacht voor de organisatorische context in samenhang met individuele opvattingen stond ook centraal in het sterke paper van Piot, Kelchtermans en Ballet, over de beroeps-socialisatie van beginnende leerkrachten in multiculturele scholen. Hun studie liet een casus zien van een school die de werkcondities van de beginnende leerkrachten optimaal hadden doordacht, waardoor de beroeps-socialisatie zeer positief verliep. De sessie werd afgesloten met het paper van Willems, Dennessen, Michels en Van Veen, waarin ook werd ingegaan op de relatie tussen opvattingen en context met betrekking tot het didactische keuzegedrag van leerkrachten.

In een gezamenlijk symposium met de divisie Bedrijfsopleidingen, Beroepsopvoeding en Volwasseneneducatie introduceerden Douwe Beijaard en Robert-Jan Simons een forumdiscussie over werkplekieren in de school. In de discussie die naar aanleiding hiervan ontstond, werd de vraag gesteld of de werkplek van docenten in de huidige omstandigheden ook een goede leerplek is voor docenten. Geert ten Dam merkte hierbij op dat de huidige ontwikkelingen met betrekking tot de Academische scholen laten zien dat dit wel het geval kan zijn.

In de sessie “werkomgeving en professioneel functioneren van leraren” stonden vooral de werkcondities van leraren centraal en de ruimte voor leraren om zich te blijven ontwikkelen. Het paper van Katrijn Ballet en Geert Kelchtermans ging in op de werkdrukbeleving van leerkrachten, waarbij zij Apple’s intensificatiethese nuanceren: een zeer bruikbaar overzicht van werkcondities. Het paper van Dijkstra en Hofman deed verslag van een concreet voorbeeld van professionele ontwikkeling in de vorm van docent-netwerken, waarbij ook expliciet aandacht werd gegeven aan de werkcondities die cruciaal zijn voor het slagen van dit soort projecten. Dit laatste punt werd ook benadrukt in het paper van Klaas van Veen over de docent als professional, waarin een analyse van de huidige werkcondities van docenten in het voortgezet onderwijs werd gegeven: de docent heeft steeds minder tijd om zich te professionaliseren en de autonomie wordt steeds

meer beperkt. Dit heeft vergaande consequenties voor de aantrekkelijkheid en de kwaliteit van het beroep.

Een derde thema betrof het belang van onderzoek doen door docenten. In een symposium van Nellie Verhoef en Rainer Kaenders (de net nieuw benoemde hoogleraar aan de Universiteit van Keulen!) werd het doen van wetenschappelijk praktijkonderzoek ter bevordering van de professionele ontwikkeling verder uitgewerkt. Ook richtten enkele posters zich op (het bevorderen van) de onderzoekende houding van docenten in het primaire onderwijs (Iris Windmuller en Hanneke Issing).

Afsluitend, in de groeiende aandacht voor de professionele ontwikkeling wordt naast de inhoud en vorm van de leerprocessen zelf, ook steeds meer aandacht besteed aan de organisatie waarbinnen dat leren plaatsvindt. Elke opzet kan vergaande organisatorische implicaties hebben. Het blijft daarom van groot belang om meer inzicht te krijgen in de complexe samenhang tussen leerproces en context.

ICT & Onderwijs

Nadira Saab

Universiteit Leiden

ICT in het Onderwijs werd dit jaar vertegenwoordigd door twee papersessies en twee symposia, waarvan het laatste symposium uitgesmeerd was over twee sessies. Opvallende thema's waren de integratie en implementatie van ict in de klas, opvattingen over ict van zowel leerkrachten als leerlingen, ondersteuning van leerprocessen tijdens het werken met ict-toepassingen, sekseverschillen en samenwerkend leren. Opvallend was vooral de aandacht die besteed werd aan de integratie van ict in de klas. Waar de afgelopen jaren vooral onderzoek is gedaan naar effecten van ict-toepassingen op leerresultaten, werd nu tijdens verschillende sessies bediscussieerd hoe deze toepassingen effectief in de klas gebruikt zouden kunnen worden.

In het symposium "Begripsvorming met online simulaties" presenteerden Van Woerkom en Jansens als auteurs van de lesmethode Systematische Natuurkunde een mooie

combinatie van ict-toepassingen geïntegreerd in het onderwijs zoals dat in de klas wordt gegeven. Wanneer leerlingen met deze lesmethode werken kunnen zij op de computersimulaties uitvoeren met een bijbehorende *applet*, waarbij het leerproces ondersteund wordt door opdrachten in het boek. Interessant blijft de vraag wat de leereffecten hiervan zullen zijn. Van Woerkom en Jansens hebben (nog) geen onderzoek gedaan naar het gebruik en het effect van deze applets. Dit in tegenstelling tot Diepenbroeck en collega's, die een presentatie gaven over het effect van *applets* op begripsvergroting. Het zou interessant zijn om dit soort onderzoek ook uit te voeren met de *applets*, die geïntegreerd zijn in een bestaande lesmethode. Harskamp en collega's presenteerden een onderzoek naar het effect van het modaliteitenprincipe, waarbij gesteld werd dat kennis beter wordt begrepen als mensen afbeeldingen met mondelinge informatie krijgen in plaats van afbeeldingen met schriftelijke informatie. In tegenstelling tot eerder onderzoek, dat vooral plaatsvond in laboratoriumsettings, onderzochten zij of deze theorie ook toepasbaar is in een reguliere onderwijssituatie. Onder bepaalde condities bleek dit inderdaad zo te zijn.

Naast onderzoek rond de implementatie en integratie van ict in de klas, werd de rol van opvattingen over ict in verschillende presentaties besproken. Di Fiore en collega's presenteerden bijvoorbeeld een onderzoek naar verwachtingen en percepties van leerkrachten en leerlingen over lessen informatica in de klas. Ook Hermans en Van Braak presenteerde onderzoek naar opvattingen van leerkrachten. Uit hun onderzoek in het lager onderwijs bleek dat constructivistische opvattingen over de inrichting van de leeromgeving een positieve invloed hebben op het gebruik van computers in de klas, terwijl traditionele opvattingen een negatieve invloed bleken te hebben. Opvattingen speelden ook een rol in het onderzoek van Heemskerk, maar dit keer ging het om opvattingen van leerlingen. Heemskerk presenteerde onderzoek naar mogelijke verschillen in het waarden van kenmerken van ict-toepassingen tussen jongens en meisjes en leerlingen met een verschillende sociaalculturele achter-

grond. Ding en Harskamp keken ook naar mogelijke sekseverschillen in hun onderzoek. Uit hun studie naar het samenwerken aan natuurkundeproblemen kwam naar voren dat vrouwen neigen naar meer verbale boodschappen om tot een oplossing te komen en mannen meer naar een schema of figuur.

Een derde thema betrof de ondersteuning van leerprocessen tijdens het werken met ict. Pol en collega's onderzochten wanneer het beste moment was om hulp te bieden in het proces van het zelfstandig oplossen van natuurkundeopgaven. Een ander onderzoek naar ondersteuning van leerprocessen was dat van Saab en collega's. In deze presentatie werden resultaten van twee promotietrajecten vergeleken. In beide projecten is onderzoek gedaan naar de ondersteuning van het samenwerkend-onderzoekend leerproces. Het effect van verschillende ondersteuningsvormen op de dialogen werd tijdens de presentatie besproken. Vreman-de Olde presenteerde een onderzoek waar de ondersteuning van leerprocessen centraal stond door gebruik te maken van een driestappenmethode (*Look-Experiment-Design*) om leerlingen te ondersteunen in het ontwerpen van instructie voor een simulatie. De ondersteuning in het onderzoek van Wouters en collega's bestond uit het geven van reflectie prompts tijdens het werken met taken waarbij geschreven uitleg of juist gesproken uitleg bij een getoonde animatie werd aangeboden.

Tot slot werd onderzoek naar samenwerkend leren ook dit jaar door verschillende onderzoekers gepresenteerd. In het onderzoek van zowel Kirschner en Paas als dat van Janssen en collega's werd samenwerkend leren met ict onder de loep genomen. Ook in de eerder besproken onderzoeken van Bos en anderen en Saab en anderen was samenwerken een belangrijk onderdeel. Kirschner en Paas combineerden de cognitieve belastings-theorie met theorieën rond samenwerkend leren. Zij veronderstellen dat met het toenemen van de complexiteit van een taak het steeds efficiënter voor individuen zal worden om samen te werken. Janssen en collega's onderzochten het belang van het kennen van groepsleden bij het gezamenlijk schrijven aan teksten binnen een elektronische leeromgeving.

Belangrijke thema's als de integratie van ict in de klas, opvattingen over ict en de ondersteuning van leerprocessen passeerden dit jaar de revue op de ORD. Er lijkt een positieve verschuiving plaats te hebben gevonden van het alleen meten van het effect van ict-toepassingen op leerresultaten naar het meten van het effect van ict-toepassingen op leerresultaten daadwerkelijk geïntegreerd in het onderwijs.

Hoger Onderwijs

An Verburgh

Katholieke Universiteit Leuven

Onderwijsresearch over het hoger onderwijs wordt vaak beïnvloed door actuele ontwikkelingen in het domein. Dit zorgt ervoor dat, ondanks het grote aantal bijdragen in de divisie Hoger Onderwijs, een aantal centrale thema's te onderscheiden zijn: onderwijsvernieuwing, kenmerken en professionalisering van docenten en andere begeleiders, studievoortgang, kwaliteitszorg, internationalisering en tot slot onderzoek in het hoger onderwijs. Hierbij is opvallend hoeveel van deze thema's rechtstreeks of onrechtstreeks door de invoering van de Bologna-verklaring worden beïnvloed.

Dit was onder andere het geval in het symposium over de internationalisering, voorgezeten door Wim Gijsselaers. Internationalisering is immers een manier om de studentmobiliteit te stimuleren, één van Bologna's centrale doelen. In het symposium werd de problematiek vanuit verschillende invalshoeken benaderd, met name vanuit Nederlandse studenten die naar het buitenland gaan (in de bijdrage van Janssens & collega's), vanuit de opvang en prestaties van buitenlandse studenten in Nederland (in de bijdragen van Rienties & Van der Veen) en vanuit de Nederlandse student in een internationaal programma in Nederland (in de bijdrage van Tempelaar). In de discussie werd door het publiek de kritische vraag gesteld of internationalisering daadwerkelijk een groot goed is, en waarin dat dan precies gesitueerd is.

De twee andere symposia handelden beide over onderzoek in het hoger onderwijs,

een actueel thema in het onderwijsbeleid in Nederland en Vlaanderen en tevens mede beïnvloed door Bologna. Het eerste symposium, voorgezeten door Uulke de Jong, concentreerde zich op het onderzoek in het hbo. De onderzoekstaak van het hbo is immers, net als in de Vlaamse hogescholen, een recente verworvenheid en wekt veel discussie op. Dat onderzoek in de hbo-instellingen meer aandacht krijgt, bleek tijdens de conferentie trouwens niet alleen uit het feit dat het een symposiumthema was, maar ook uit het grote aantal congresbijdragen vanuit deze instellingen. In de presentatie van Griffioen werd gekeken naar de geschiedenis van deze discussie, de belangrijke thema's en actoren hierin. Jos Willems en Wim Jochems commentarieerden, elk vanuit hun eigen positie, de mogelijkheden en moeilijkheden van onderzoek in het hbo. Deze bijdragen concentreerden zich vooral op onderzoek uitgevoerd door docenten. Van een andere orde was de presentatie van Vink, die keek naar praktijkgericht onderzoek uitgevoerd door studenten. In de kritische discussie achteraf bleef vooral de vraag nazinderen naar de mogelijke meerwaarde van het onderzoek voor het hbo en de keuzes die het hbo hierin kan maken.

De algemene aanname over de positieve relatie tussen onderwijs en onderzoek, die ook weerklonk in het laatstgenoemde symposium, werd kritisch onderzocht in het tweede symposium over hetzelfde thema, voorgezeten door Jan Elen. Hier werden vier alternatieve onderzoeksmethoden voorgesteld om deze relatie te onderzoeken. In tegenstelling tot het eerste symposium was het domein hier het universitair onderwijs. Aan de hand van metaforen bestudeerden Visser-Wijnveen en collega's concepties van docenten over kennis, onderzoek en onderwijs en de relaties hiertussen. Van der Rijst en collega's concentreerden zich op de docentconcepties over een wetenschappelijke onderzoekende houding. De redenen om onderzoek in het curriculum te integreren, was het uitgangspunt van het onderzoek van Schouteden en collega's. De bijdrage van Verburgh en collega's richtte zich op de impact van de ervaring met onderzoekgebaseerd onderwijs op kwaliteitspercepties van studenten.

Van de bijdragen gepresenteerd in papersessies betroffen enkele papers de problematiek van de studievoortgang. Hierbij werd enerzijds gezocht naar mogelijke beïnvloedende factoren, zowel bij de student als in de begeleiding en onderwijsvormen. Anderzijds werden vergelijkingen tussen verschillende groepen studenten gemaakt, bijvoorbeeld de bijdrage van Steur en collega's over verschillen tussen hbo-bachelors en bachelors met een academische vooropleiding. Deze diversiteit in instroom van studenten is mede vergroot door de implementatie van Bologna. Verdienstelijk in deze bijdrage was dat niet alleen gekeken werd naar de traditionele parameters, zoals behaalde *credits* of studieaanpak, maar ook naar andere, moeilijker te operationaliseren variabelen zoals generieke vaardigheden. Door diezelfde problematiek beïnvloed, was de bijdrage van Joosten-Brinke en medeonderzoekers over de kwaliteit van een eigen ontwikkelde evc-procedure.

Drie van de papers over onderwijsinnovaties op vakniveau behandelden de thematiek van evalueren en effectiviteit van feedback. Waar in de bijdrage van Coens en collega's het effect van een ont koppeling tussen begeleiden en summatief evalueren werd onderzocht, keken Heijne-Penninga en collega's naar het effect op leerstrategie van open versus gesloten boekexamens. Van Hell en collega's richtten zich op beïnvloedende factoren op de ervaren leerzaamheid van feedback bij geneeskundestudenten.

Tot slot concentreerden verschillende bijdragen zich op docenten en begeleiders in het hoger onderwijs. Twee vragen stonden hier centraal: 1. "Wat zijn de kenmerken van (effectieve) docenten/begeleiders?", en 2. "(Hoe) kunnen docenten worden getraind?" Prop en medeonderzoekers maakten bijvoorbeeld een boeiende internationale vergelijking van studentopvattingen over de ideale portfoliobegeleider. Opvallend in de resultaten was dat ondanks de verschillende functies die het portfolio en de begeleider vervulden in beide onderzochte landen, er geen verschillen waren in de perceptie van de ideale portfoliobegeleider.

Onderwijs & Samenleving

*Gabriëlle Hilbers en Maartje van der Niet
Universiteit van Amsterdam*

Het programma van de divisie Onderwijs & Samenleving was dit jaar zo uitgebreid dat er steeds twee sessies tegelijkertijd plaatsvonden. De papers en symposia hadden met name betrekking op de thema's Pesten op school, Maatschappelijke taak van de school en Keuzes en prestaties van groepen leerlingen. Er waren *keynotes* van Christina Salmivalli over het nationale anti-pest programma in Finland (Universiteit Turku, Finland) en van Pol van Lier over het gedragsinterventieprogramma Taakspel (VU).

Het thema Pesten op school kwam uitgebreid aan de orde in de *keynote* van Salmivalli en de verschillende symposia. In het eerste symposium lag de nadruk op de diverse rollen van de bij het pesten betrokken personen, in het tweede werd met name ingegaan op groepsdynamiek. Christina Salmivalli gaf in haar lezing over KiVa, het Finse nationale anti-pest programma, een uiteenzetting van de theorie achter het programma, de opzet en de eerste data. De inzet van het programma, dat vanaf 2006 loopt, is dat pesten een halt aan wordt geroepen en dat de negatieve gevolgen van pesten worden geminimaliseerd. Pestkoppen blijken vooral te pesten omdat hen dat een hogere sociale status oplevert. Voor de slachtoffers is de rol van de toekijkers cruciaal: door de passieve houding van de toekijkers krijgen de slachtoffers het gevoel dat iedereen tegen hen is. Om leerlingen bewust te maken van de verschillende rollen bij pestgedrag en de gevolgen daarvan, wordt een lessenserie ingezet die kan worden aangevuld met onder andere een computerspel en dramalessen. De komende jaren wordt het programma in Finland geëvalueerd.

Naast het thema Pesten op school was er veel aandacht voor de Maatschappelijke taak van de school in de pluriforme Nederlandse samenleving. Joep Bakker en anderen onderzochten de attitudes van basisschoolleerlingen jegens leerlingen van de eigen en van andere etnische achtergrond. Zij constateerden dat de attitude van leerlingen jegens kinderen van de eigen etnische groep gunstiger is dan die jegens kinderen met een andere et-

nische achtergrond. De etnische samenstelling van de klas en de mate van contact blijken hier nauwelijks op van invloed te zijn. De onderzoeksresultaten laten zien dat gemengde scholen niet per definitie beter zijn dan "witte" en "zwarte" scholen, hoewel we dat wel graag willen geloven. In dezelfde sessie gingen Peter Gramberg en Kathleen Torrance van de Onderwijsraad in op de vraag hoe op multiculturele scholen een schoolcultuur tot stand komt, die de verschillende etnische groepen aan zich bindt. De basis voor een verbindende schoolcultuur blijkt te liggen in het creëren van gezamenlijkheid, die scholen via drie routes proberen te bereiken. Sommige scholen benadrukken het Nederlander-schap als bindende factor, terwijl andere scholen juist de diversiteit van de leerlingpopulatie centraal stellen. Daarnaast zijn er scholen die levensbeschouwing en religie als bindmiddel inzetten.

Een aantal papers had betrekking op het thema Keuzes en prestaties van groepen leerlingen. Het meetbaar maken van de sociale ontwikkeling van leerlingen en de bijdrage die het onderwijs daaraan kan leveren stonden centraal. Froukje Joosten deed verslag van de ontwikkeling van de Sociale competentie observatielijst (SCOL), die kan worden gebruikt als ondersteuning bij planmatig onderwijs in sociale competentie. Tijdens het symposium Scholen voor cohesie stond de ontwikkeling van burgerschapsvorming in het onderwijs centraal. Onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam (ILO en SCO Kohnstamm) presenteerden het meetinstrument Burgerschapscompetenties, waarmee de ontwikkeling van burgerschapscompetenties van leerlingen van 11 tot 16 jaar in kaart kan worden gebracht. Onderzoekers van de Inspectie van het onderwijs onderzochten het beleid en de praktijk van basisscholen en middelbare scholen op het gebied van sociale veiligheid en burgerschap. Wat betreft burgerschap hechten scholen vooral belang aan sociale vaardigheden, beleefdheid en omgangsregels, en basiswaarden. Verder blijkt dat weinig scholen concrete doelen op het gebied van burgerschapsvorming hebben gesteld. Mede als gevolg van nieuwe wetgeving zal de aandacht voor burgerschapsvorming in het onderwijs de komende jaren toenemen en

de verwachting is dat dit terug te zien zal zijn in het onderzoeksveld.

In verband met de beschikbare ruimte kunnen we niet alle presentaties hier de revue laten passeren, maar een aantal willen we nog even noemen. Met hun presentatie over de achtergrond van seksespecifieke keuzes in het voortgezet onderwijs lieten Karin Hoogeven en Frank Studulski zien dat de discussie over sekseverschillen in het onderwijs nog altijd relevant is. Door de beeldvorming in beroepsvoorlichting en media, het ontbreken van rolmodellen en positieve verwachtingen van ouders en leerkrachten maken jongens en meisjes traditionele seksespecifieke sector- en profielkeuzes. Hanke Korpershoek stelde in haar paper “Zijn bèta’s nerds?” de vraag of de keuze voor bètavakken in het voortgezet onderwijs samenhangt met leerlingattitudes en persoonlijke kenmerken van leerlingen. Conclusie is dat niet alle bèta’s nerds zijn en niet alle nerds bèta’s. Al met al was onze eerste ORD een goede ervaring, waar we veel onderzoeksinspiratie hebben opgedaan.

Beroepsonderwijs, Bedrijfsopleidingen & Volwasseneducatie

Renate Wesselink

Universiteit Wageningen

Terugkijkend op de inhoud van de BBV-sessies tijdens ORD 2007 is met name één woord me bijgebleven: Dialoog. In eerste instantie wordt bij het begrip dialoog gedacht aan een gesprek tussen twee of meer personen. Echter het begrip dialoog kan ook in een ruimere betekenis begrepen worden, als een gesprek tussen twee of meer partijen, instanties of groepen van personen.

Een nagenoeg vanzelfsprekende plaats waar het begrip dialoog aan bod kwam was het symposium over loopbaanleren. Centraal in dit symposium stonden de vragen hoe lerenden te ondersteunen, te motiveren en toe te rusten met competenties om na te denken en keuzes te maken over hun eigen loopbaan. Dialogen zijn hierin een veel voorkomend instrument. Echter hoe ziet deze dialoog eruit en wat wordt nagestreefd met deze dialoog? Een belangrijk aandachtspunt tijdens dit symposium was dat de partijen, betrokken bij

de dialoog in deze context elkaar serieus zullen moeten nemen. Volgens Mittendorff is dit een cruciaal kenmerk van de dialoog, anders stranden goede bedoelingen in praktische tekortkomingen. Volgens Meijers gaat het in de dialoog om besluiten nemen over de beroepswens van de lerende en verhelderen van de consequenties van deze besluiten. Deze zaken moeten helder worden doorgesproken in en dialoog tussen lerende en diens coach, ofwel (leer)loopbaanbegeleider. Het maken van dergelijke keuze vereist ondersteuning en dialoog, want het nadenken over en werken aan de loopbaan, ofwel het verwerven van loopbaancompetenties, behoren tot hogere orde leerprocessen, volgens Meijers.

Een andere vorm van dialoog, die niet direct werd verwacht, maar waarop wel bewust was aangestuurd, ontstond tussen twee divisies. Tijdens het forum “Werkpleklerin in de school” gingen de divisies Lerarenopleiding & Leraarsgedrag en BBV met elkaar in dialoog. In het huidige onderwijs ontwikkelen Leraren-in-opleiding in toenemende mate hun competenties in de onderwijspraktijk. Het groeiende aantal opleidingsscholen is hier een sprekend voorbeeld van. Beijaard stelde dan ook de volgende vragen centraal: “Hoe brengen we het leren, dat plaatsvindt in deze opleidingsscholen, in kaart en hoe kunnen we dit leren stimuleren?” Vertegenwoordigers uit de divisie BBV hadden op deze vragen een passend antwoord, want onderzoekers binnen deze divisie doen al sinds enige jaren onderzoek naar werkpleklerin. Simons liet verschillende proefschriften de revue passeren waarin het werkpleklerin werd onderzocht. Enkele vragen die daarbij centraal stonden waren: “Welke factoren bevorderen of belemmeringen werkpleklerin?” (Doornbos, 2006) en “Welke leerstijlen zijn te onderscheiden als het gaat om leren op de werkplek?” (Berings, 2006). Al redelijk snel volgde in dit forum de conclusie dat het onderzoek naar werkpleklerin vanuit het perspectief van BBV een bijzonder waardevolle bijdrage kan leveren aan het bevorderen en verder ontwikkelen van het leren in de school. De dialoog tussen de twee divisies bleek een bijzonder waardevol resultaat te hebben.

Tijdens het laatste BBV-slot van de ORD

was het woord aan Wim Nijhof. Hij sprak over het sturen op evidentie in het licht van de veel besproken ontwikkelingen in het beroepsonderwijs. Nijhof benadrukte dat de ontwikkelingen zoals het nieuwe leren en competentiegericht leren, die nu gaande zijn in het beroepsonderwijs, niet gebaseerd zijn op wetenschappelijke evidentie. Nijhof haalde verschillende (*review*)werken aan, waaruit bleek dat er geen evidente basis is voor deze nieuwe vormen van onderwijs. Nijhof werd in dit slot vergezeld door een participant uit de praktijk. Voorzitter van het Alpha College, Berend Kamphuis, gaf via een filosofische en inspirerende omweg aan, dat ondanks het ontbreken van enige evidentie hij toch geloofde in het 'nieuwe leren'. Toch wordt het onderwijs op zijn school niet alleen gebaseerd op deze ene benadering. Hij kiest bewust voor de dialoog tussen verschillende benaderingen om onderwijs te ontwikkelen dat rijker, gevarieerder en uitdagender is, en waarin de lerende uitgebreid centraal staat.

Dialoog, zowel tussen personen als tussen partijen, in de breedste zin van het woord, was een belangrijk thema tijdens meerdere sessies van de divisie BBV, zowel op plaatsen waar het voor de hand lag als op plaatsen waar het minder vanzelfsprekend was. Dit verslag beperkt zich vanzelfsprekend tot enkele impressies, zonder de andere waardevolle bijdragen vanuit de divisie BBV te kort te willen doen.

Curriculum

Wilma Kuiper

Universiteit Twente

Het thema Curriculum bestond deze keer uit een divisie*keynote* met aansluitende forumdiscussie, één symposium, zes papers en twee posters. De verschillende bijdragen liepen inhoudelijk sterk uiteen, variërend van de didactische effecten van veelbelovend literatuuronderwijs op leesmotivatie (symposium onder voorzitterschap van Dick Schram, met Gert Rijlaarsdam als referent), via natuuronderwijs en schrijfonderwijs met ict geïntegreerd (Joke Voogt, Susan McKenney, Mieke Smits & Willem Bustraan) tot een onderwijsleerstrategie voor het thema evolutie en le-

vensovertuiging (Mariska Schilders, Kerst Boersma, & Peter Sloep). Ik beperk me hier tot de bijdragen waar ikzelf bij aanwezig kon zijn en betrokkenheid mee had.

Op verzoek van de divisie Curriculum was Jan van den Akker – hoogleraar Curriculumontwerp en implementatie aan de Universiteit Twente en sinds juli 2005 directeur Leerplanontwikkeling bij de SLO – bereid gevonden een divisie*keynote* te verzorgen over de bijdrage van curriculumonderzoek aan de innovatie van het voortgezet onderwijs. Het debat over de koers en inrichting van het voortgezet onderwijs valt te kenschetsen als een voortdurend strijdtoneel, met vele verschillende deelnemers, uiteenlopende argumenten en soms tegenstrijdige benaderingen. Een curriculair perspectief, zo betoogde hij, kan helpen de problemen en uitdagingen te verhelderen met als uiteindelijke doel de realisering van meer samenspraak en duurzame vooruitgang in zowel beleid als praktijk. In zijn *keynote* ging hij uitgebreid in op de mogelijkheden van ontwerpgericht onderzoek als samenbindende benadering voor onderzoekers, ontwikkelaars en leraren om in de schoolpraktijk te werken aan praktijkverbetering, innovatie en kennisgroei. Belangrijke argumenten voor ontwerpgericht onderzoek zijn naar zijn mening het vergroten van de relevantie van onderwijskundig onderzoek, meer gefundeerd innovatieontwerp, de ontwikkeling van empirisch gegronde theorie, realiseren van robuustere ontwikkelpraktijken, alsook bijdragen aan de professionele ontwikkeling van docenten.

Daar waar Van den Akker zich richtte op het voortgezet onderwijs in het algemeen, spitste de aansluitende forumdiscussie zich exemplarisch toe op het domein van de bètavakken en, meer specifiek nog, op het onderzoek van docenten ten behoeve van de vernieuwing van het bètaonderwijs. Deelnemers aan het forum waren, naast Van den Akker, Harrie Eijkelhof (onder meer voorzitter van de Stuurgroep Natuur, Leven en Technologie en lid van de Programmaraad Onderzoek Bètavakken VO), Tjeerd Plomp (onder meer voorzitter van de Programmaraad Onderzoek Bètavakken VO), Henk Pol (werkzaam bij het UCLO in Groningen en van daaruit wer-

kend aan een promotieonderzoek in de context van de vernieuwing van het bètaonderwijs, docent natuurkunde en ANW aan het Augustinus College in Groningen, en lid van de Commissie Vernieuwing Natuurkundeonderwijs), Anne van Streun (onder meer lid van de Programmaraad Onderzoek Bètavakken VO) en bovengetekende in de rol van voorzitter. Alle forumdeelnemers ondersteunden Van den Akkers pleidooi voor ontwerpgericht onderzoek, daarbij specifiek aandacht vragend voor het belang van een zorgvuldige onderzoeksuitvoering en het vraagstuk van generaliseerbaarheid van bevindingen.

Een van de twee papersessies bevatte onder meer een Leuvense bijdrage van kant van Katrien Struyven, Filip Dochy en Steven Janssens over de invloed van percepties over didactische werkvormen op de onderwijservaringen en gerapporteerde leerwinsten van eerstejaarsstudenten in de opleiding tot leraar lager onderwijs in Vlaanderen. Het gerapporteerde onderzoek bestond uit vijf onderzoekscondities: hoorcolleges afgesloten met een meerkeuzetoets en vier condities waarin een activerende leeromgeving (authentieke, complexe probleemtaken en casusopdrachten) centraal stond, afgesloten met respectievelijk een meerkeuzetoets, een examen bestaande uit een casus, een *peer assessment* en een *portfolioassessment*. Uit het in belangrijke mate op vragenlijstgegevens gebaseerde onderzoek kwam – niet geheel verrassend – naar voren dat de percepties van studenten omtrent didactische leeromgevingen een intermediaire invloed hebben op de onderwijservaringen en leerwinsten van studenten, ongeacht de doelstellingen die aan een bepaalde leeromgeving zijn gekoppeld. Indien studenten positief staan tegenover didactische werkvormen zijn de ervaringen positief en de zelfgerapporteerde leerwinsten groter, en omgekeerd. In de discussie werd stilgestaan bij de ogenschijnlijk wat onderbelichte rol van de docent en bij mogelijk (her)ontwerpimplicaties.

De andere twee papers in dezelfde sessie betroffen papers gebaseerd op R&D-projecten die in uitvoering zijn bij de SLO. De ene behelsde de eerste en voorlopige bevindingen van een analyse van kenmerken van leer-

bronnen die gebruikt worden in innovatieve scholen in basisonderwijs en onderbouw VO (Thijs, Steenberg, Voogt, & Loenen). De presentatie en aansluitende discussie spitsten zich toe op twee hoofdvragen. Allereerst, wat te verstaan onder een leerbron: elementen buiten de leerling waardoor leerlingen leren (materiaal, begeleiders, omgeving), zoals de auteurs voorstelden, of smaller, namelijk geschreven en/of digitale materialen, al of niet door docenten zelf ontwikkelde, materialen ter ondersteuning van leren? En daarnaast, wat maakt leerbronnen vernieuwend (functies) en wanneer is er sprake van kwaliteit? Het andere paper betrof de rol van docenten bij landelijke vakleerplanontwikkeling. De auteurs (Ankoné, Kerkhoffs, & De Kievit, allen werkzaam bij de SLO) presenteerden de eerste, interessante bevindingen van een beschrijvende analyse van een viertal SLO-vakontwikkelprojecten: de ontwikkeling van examenprogramma's havo/vwo in 1995 (ten behoeve van de vernieuwde tweede fase), de ontwikkeling van examenprogramma's vbo/mavo in 1996, de ontwikkeling van techniek breed vmbo (2000-2007), en de ontwikkeling van het vak Natuur, Leven & Technologie (2006-2010). Uit de voorlopige analyse kwam het beeld naar voren dat docenten niet altijd worden aangesproken op hun praktijkdeskundigheid omtrent leerbaarheid en docerbaarheid, vooral wanneer het gaat om producten op landelijk niveau in de vorm van examenprogramma's (de twee eerstgenoemde projecten). Waar sprake is van ontwikkeling van onderop, komen de kwaliteiten van docenten meer natuurlijk tot hun recht (de twee laatstgenoemde projecten).

Methodologie & Evaluatie

*Ann Stes en Sven De Maeyer
Universiteit van Antwerpen*

Binnen de divisie Methodologie en Evaluatie stonden dit jaar vijf(!) symposia, twee papersessies en één poster op het ORD-programma.

De onderzoekers Jongen, Moelands, Kraemer, Van Putten en Hickendorff beten de spits af met een symposium over onderzoek naar lees- en rekenstrategieën binnen de

Periodieke Peiling van het Onderwijs Niveau. De eerste bijdrage richtte de aandacht op een instrument om leesstrategieën te meten en ging in op de samenhang tussen leesstrategie en scores voor begrijpend lezen. Kraemer bouwde voort op tegenvallende resultaten voor hoofdrekenen in PPO 2003. Door bij drie groepen van leerlingen de rekenstrategie bij het oplossen van PPO-opdrachten in kaart te brengen isoleerde hij de meest succesvolle rekenstrategie. Een daling in prestaties voor cijferend vermenigvuldigen vormde de aanleiding voor de laatste studie. De onderzoekers analyseerden de notities van leerlingen bij het oplossen van de opdrachten uit de PPO. Zo kregen ze zicht op gehanteerde strategieën en het succes ervan. Voorzitter en tevens referent Hemker concludeerde dat, ondanks het feit dat PPO beschrijvend van aard is, de drie papers aantonen dat de analyse van de gegevens tot mooie hypothesevorming kan leiden die implicaties heeft voor (vak)didactisch onderzoek en inzicht.

Een tweede symposium betrof onderzoek naar methoden van standaardbepaling bij centrale examens. In elk van de vier presentaties werd op zeer boeiende wijze door onderzoekers verbonden aan het Cito (Sanders, Béguin, Maris, & Noijons) een concrete methode voorgesteld. Een herhaaldelijk terugkerende conclusie hierbij was dat docenten soms op een wel erg inadequate manier leerlingen beoordelen. Referent Vos beklemtoonde dan ook het belang van investeren in het trainen van assessoren om het gedrag van de zogenaamde haviken (veel te strenge beoordelaars) en duiven (te milde beoordelaars) tegen te gaan.

Symposium 3 ging in op de toetsing van competenties, in het bijzonder deze van rij-instructie en rijbekwaamheid. Ook hier kwamen twee Cito-onderzoekers (Roelofs en Van Onna) aan het woord. Zij stelden (de ontwikkeling van) instrumenten voor om enerzijds de instructiebekwaamheid van rij-instructeurs in kaart te brengen en anderzijds de kwaliteit van gevaarherkenning en praktische rijvaardigheid van (beginnende) chauffeurs in opleiding. Referent Glas concludeerde, mede op basis van eigen ervaringen in het verkeer, dat ook psychologische elementen

tijdens het rijden (zoals competitiedrang) geïntegreerd zouden moeten worden. Benieuwd of een verdere verfijning van de gehanteerde technologie dit mogelijk zal maken!

In de wandelgangen vonden we ook een poster terug die thuishoorde onder de divisie Methodologie en Evaluatie. Onderzoekster Godderis lichtte het evaluatieonderzoek betreffende Lokale Overlegplatforms in Vlaanderen toe. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het CIPO-model (Context, Input, Process, Output).

Tijdens het vijfde parallelmoment op de ORD stonden maar liefst 2 papersessies binnen Methodologie en Evaluatie op het programma. Een eerste sessie droeg de titel "Vergelijken en ontwikkelen van instrumenten ten behoeve van de bevraging bij leerlingen". Een bijdrage van Bruin-Muurling, Taconis en Jochems spitte zich toe op de ontwikkeling van een instrument dat peilt naar het vaardigheidsniveau en strategiegebruik bij de oplossing van breuken door leerlingen in het voortgezet onderwijs (ZVVO). Ook Bakker en De Gloppe richtten zich op leerlingen in het voortgezet onderwijs. Zij vergeleken de methoden SRI (*stimulated recall* interviews) en HOD (hardopdenken) wat betreft het in kaart brengen van de leerprocessen bij schrijftaken uitgevoerd door leerlingen uit 4 Atheneum. Bouwmeester en Van Rijen lichtten ons hun ontwikkeling toe van een schaal bedoeld om te discrimineren tussen kinderen in het basisonderwijs wat betreft fonologische vaardigheden. Een presentatie van Draaijer, tenslotte, wierp een blik op het hoger onderwijs en reikte empirische informatie aan over de psychometrische en summatieve toetskwaliteit van nieuwe vormen van gesloten vragen.

De tweede papersessie beschreef onderzoek naar instrumenten voor en over docenten. Een eerste instrument over docenten, namelijk een videodossier ter beoordeling van de coachingcompetentie van docenten in het MBO werd voorgesteld door Bakker. Het aspect van het eigenlijke scoren stond hierbij centraal. Onderzoekster De Martelaer werkte een evaluatiefiche uit die leerkrachten kan helpen om leerlingen in het secundair onderwijs te leren reanimeren. Gebruik ervan werd

momenteel uitgetest door studenten Bachelor LO en gerelateerd aan andere beoordelingen zoals computerregistratie van de reanimatievaardigheid en beoordeling van gefilmde beelden door experts. Vervolgens lichtte Geyskens onderzoek toe aangaande de ontwikkeling van een instrument ter beoordeling van opdrachten die docenten in het hoger onderwijs uitwerkten in het kader van een onderwijskundig professionaliseringstraject. Hij presenteerde hoe de SOLO-methode zoals ontwikkeld door Biggs en zijn collega's, als een rijke vertrekbasis diende voor het uitwerken van een concreet toetsinstrument. Een laatste bijdrage ten slotte (Stes, De Maeyer, & Van Petegem) onderschreef de Nederlandstalige versie van de Approaches to Teaching Inventory, zoals ontwikkeld door Stes en haar collega's, als een valide en betrouwbaar instrument om een indicatie te geven van de onderwijsaanpak van docenten in het hoger onderwijs. Referent Perry den Brok concludeerde dat een gedegen ontwikkeling van (beoordelings)instrumenten voor en over docenten zeer belangrijk is. Anderzijds dient de relatieve eenvoud van instrumenten bewaakt te worden met het oog op een gemakkelijke inzetbaarheid in de onderwijs- en onderzoekspraktijk.

Op vrijdag stonden twee symposia gepland die zich richtten op het thema evaluatie in het Nederlands voortgezet onderwijs. Het eerste symposium behandelde de problematiek van het schoolexamencijfer (SE). Recent onderzoek plaatste vraagtekens bij het hanteren van het SE. Kuhlemeier (tevens voorzitter) gaf een overzicht van vormen van moderatie die zorgen dat de kwaliteit van het schoolexamen gewaarborgd wordt. De Lange en Donckers gingen in op varianties tussen scholen aangaande het verschil tussen SE en centrale toetscijfers (CE). Tevens werden modellen gepresenteerd waarin deze onderlinge verschillen verklaard worden door school- en examenkenmerken. Béguin stelde een methodologie voor om binnen scholen na te gaan of de SE's significant verschillen van de CE's. Deze levert volgens hem een handig instrument op om problemen met schoolexamens te detecteren waar zowel scholen als onderwijsinspectie mee gebaat zijn. Ten slotte presenteerden Van Weerden en Kuhle-

meier een monitor om de kwaliteit van schoolexamens na te gaan.

Het laatste symposium werd ingericht door onderzoekers van de Nederlandse onderwijsinspectie. Vreeburg bouwde voort op de discussie aangaande het SE en lichtte de psychometrische eigenschappen toe van een nieuw kengetal dat de inspectie op onderwijskwaliteitskaarten wil hanteren: de verschilscore tussen SE en CE. Kordes stelde modellen voor om verschillen tussen scholen voor dit kengetal te verklaren aan de hand van schoolkenmerken. Daarbij ging ze op zoek naar risicofactoren voor een groot verschil tussen SE en CE. De Wolf ging verder in op het identificeren van risicofactoren. Ze presenteerde een model dat een veelheid van factoren in kaart tracht te brengen die het risico verhogen dat een leerling op een school geen optimaal leerresultaat bereikt. Referent Van den Bergh wees de onderwijsinspectie op het gevaar van het gebruik van het nieuwe kengetal: de correlatie tussen de verschilscore SE-CE en het CE-cijfer is uitermate hoog. Op de kwaliteitskaart wordt dan in feite tweemaal hetzelfde kenmerk gepresenteerd: CE en de verschilscore.

We kunnen besluiten dat de invulling van de divisie Methodologie en Evaluatie zeer geslaagd was. Jammer dan ook dat de opkomst van toehoorders soms vrij beperkt bleef. Laat ons hopen dat de divisie meer geïnteresseerden aantrekt op de ORD te Eindhoven (2008).

Hiermee zijn we aan het eind gekomen van dit inhoudelijke conferentieverlag over de Onderwijs Research Dagen 2007. Alle thema's die tijdens deze inspirerende dagen centraal stonden zijn hier aan bod gekomen. Alle presentaties, ook diegene die in dit verslag niet genoemd worden, maakten deze conferentie tot een leerzaam en *thought-provoking* evenement. Hopelijk zet ook deze inhoudelijke impressie aan tot vruchtbare ideeën over onderwijs en onderwijsonderzoek. Aan Eindhoven de veeleisende taak om de hypothese "Er gaat niets boven Groningen!" volgend jaar te weerleggen.

Aan dit verslag hebben meegewerkt

Sven De Maeyer , Bernadette Dijkstra , Roelande Hofman, Gabriëlle Hilbers, Paul Kirschner, Wilmad Kuiper , Jacobiene Meirink, Maartje van der Niet, Nadira Saab, Ann Stes, Elke Struyf, Klaas van Veen, An Verburgh, Bregje de Vries, Renate Wesselink

Eindredactie

Roeland van der Rijst